

Саух А. С.,

аспірант

Київського університету права Національної академії наук України

<https://orcid.org/0009-0004-6283-0728>

НАСИЛЬНИЦЬКА ПЕРЕДАЧА ДІТЕЙ З ОДНІЄЇ ГРУПИ В ІНШУ ЯК ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ДІЯННЯ (*ACTUS REUS*), ЩО СТАНОВИТЬ ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДУ

THE FORCIBLE TRANSFER OF CHILDREN FROM ONE GROUP TO ANOTHER AS AN OBJECTIVE ASPECT OF THE ACT (*ACTUS REUS*) CONSTITUTING THE CRIME OF GENOCIDE

Дана наукова стаття присвячена дослідженню насильницької передачі дітей з однієї етнічної, расової чи національної групи в іншу як важливої об'єктивної сторони злочину геноциду (*actus reus*).

Стаття підкреслює, що міжнародне гуманітарне право забороняє примусове переміщення і депортацію осіб, які потребують захисту. Виявлено, що багато переміщень дітей були неправомірними, оскільки не мали законних підстав, таких як безпека або медичні потреби. У більшості випадків не було отримано згоди батьків або опікунів, що є додатковим порушенням. Дослідження розглядає масштаб проблеми, акцентуючи увагу на тривалому розлученні дітей зі своїми сім'ями, що призводить до психологічних травм і труднощів у возз'єднанні.

Аналізуючи свідчення та заяви представників російської влади, стаття вказує на очевидну політику знищення української національності, підкреслюючи, що насильницька передача дітей може бути одним із найгірших проявів не лише порушення права, а й геноциду.

Дослідження виявляє прогалини в існуючому правовому регулюванні, які ускладнюють боротьбу з такими злочинами, а також звертає увагу на недооцінку насильницької передачі дітей в рамках геноциду.

Стаття підкреслює важливість врахування насильницької передачі дітей як складової *actus reus*, що має серйозні наслідки для правового захисту жертв.

Особливий акцент ставиться на юридичних аспектах геноциду, зокрема на насильницькій передачі дітей як формі злочину геноциду. Визначаються ключові елементи, необхідні для кваліфікації таких дій як геноцид, включаючи намір знищення або часткового знищення певної групи. Окреслюються також й інші форми насильства, пов'язані з цими діями. Стаття закликає до підвищення уваги міжнародних інституцій до даної теми, заявляючи, що необхідно прискорити викриття та притягнення до відповідальності за ці злочини.

Ключові слова: *геноцид, діти, насильницька передача, збройний конфлікт, Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, actus reus.*

This scientific article is devoted to the study of the forcible transfer of children from one ethnic, racial or national group to another as an important objective aspect of the crime of genocide (*actus reus*).

The article emphasizes that international humanitarian law prohibits the forcible transfer and deportation of persons in need of protection. It was found that many of the transfers of children were unlawful, as they did not have legitimate grounds, such as security or medical needs. In most cases, the consent of parents or guardians was not obtained, which is an additional violation. The study examines the scale of the problem, focusing on the prolonged separation of children from their families, which leads to psychological trauma and difficulties in reunification.

Analyzing the testimonies and statements of representatives of the Russian authorities, the article points to an obvious policy of destroying the Ukrainian nationality, emphasizing that the forcible transfer of children may be one of the worst manifestations not only of a violation of law, but also of genocide.

The study identifies gaps in the existing legal framework that make it difficult to combat such crimes, and also draws attention to the underestimation of the forcible transfer of children within the framework of genocide.

The article emphasizes the importance of considering the forcible transfer of children as a component of the *actus reus*, which has serious consequences for the legal protection of victims.

Particular emphasis is placed on the legal aspects of genocide, in particular on the forcible transfer of children as a form of the crime of genocide. The key elements necessary for qualifying such acts as genocide are identified, including the intent to destroy or in part destroy a specific group. Other forms of violence associated with these acts are also

outlined. The article calls for increased attention by international institutions to this topic, stating that it is necessary to accelerate the exposure and prosecution of these crimes.

Key words: *genocide, children, forcible transfer, armed conflict, International Criminal Court, Rome Statute, actus reus.*

Постановка проблеми. У сучасному кримінальному праві питання, пов'язані з геноцидом та захистом прав дітей, викликають значну увагу у дослідників, правозахисників та міжнародних організацій. Однією з найбільш тривожних форм цього злочину є насильницька передача дітей з однієї етнічної, расової або національної групи в іншу. Це явище, яке часто супроводжує збройні конфлікти та етнічні чистки, належить до об'єктивної сторони злочинного діяння (*actus reus*) у контексті міжнародного кримінального права.

В умовах, коли геноцид вважається одним з найстрашніших злочинів проти людяності, важливим аспектом є правове визначення і класифікація насильницької передачі дітей як прояву геноциду. Хоча розуміння геноциду традиційно пов'язане з масовими вбивствами та фізичним знищенням групи, насильницька передача дітей має серйозні психологічні відбитки на самих жертвах та їх сім'ях, формуючи нові ідентичності і віддаляючи молоде покоління від його культурних коренів.

Ця стаття має на меті розглянути об'єктивну сторону насильницької передачі дітей з однієї групи до іншої, як акту геноциду та заклик до посилення правової відповідальності за цей вид злочину.

Постановка завдання. У даній статті ставиться мета комплексного аналізу насильницької передачі дітей з однієї етнічної, расової або національної групи в іншу в контексті її розгляду як об'єктивної сторони злочину геноциду (*actus reus*).

Це завдання спрямоване на глибше розуміння та належне правове оцінювання насильницької передачі дітей, що, на жаль, досі залишається менш дослідженим аспектом в контексті геноциду, та на формування комплексного підходу до її запобігання і покарання.

Виклад основного матеріалу. 3 лютого 2022 року РФ почала масові примусові депортації українських дітей до різних частин Росії, Білорусі та окупованого Криму.

У резолюції 49/1 від 4 березня 2022 року Рада з прав людини при ООН [1] засудила пору-

шення прав людини, а також утиски та порушення міжнародного гуманітарного права, що сталися внаслідок агресії Російської Федерації проти України, та вирішила створити Незалежну міжнародну комісію з розслідування порушень з метою розслідувати всі ймовірні порушення та утиски прав людини, порушення міжнародного гуманітарного права та пов'язані із ними злочини. Комісія визначила, що застосування збройної сили Російською Федерацією проти України було актом агресії, як визначено в резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї [2].

Комісія виявила низку ситуацій, у яких російська влада переміщувала дітей з територій, які перебували під її контролем в Україні, на окуповані території України або депортувала їх до Російської Федерації. Це стосувалося дітей, які втратили батьків або тимчасово втратили з ними зв'язок під час військових дій; діти, батьки яких перебували на фільтраційних пунктах; дітей, які перебувають у закладах, та дітей, які відбули у таборах відпочинку [2].

Міжнародне гуманітарне право [3] стверджує, що індивідуальне або масове примусове переміщення, а також депортація осіб, які перебувають під захистом, з окупованої території на територію держави-окупанта або на територію будь-якої іншої країни, окупованої чи ні, заборонені, незалежно від їх мотивів. Однак держава-окупант може здійснити повну або часткову евакуацію певної території, якщо цього вимагають безпека населення або настійні військові причини, але це не може передбачати переміщення за межі окупованої території, якщо це не є неминучим; евакуація має бути тимчасовою. Міжнародне гуманітарне право [4] також стверджує, що жодна зі сторін конфлікту не повинна організовувати евакуацію дітей, крім своїх власних громадян, до іноземної країни, за винятком тимчасової евакуації, якщо цього вимагають переконливі причини здоров'я чи лікування дітей або, за винятком окупованої території, їх безпеки. Потрібна письмова згода батьків або законних опікунів, а якщо їх

неможливо знайти, то осіб, відповідальних за піклування про дітей.

Комісія виявила, що певні ситуації передачі дітей, які вона розглядала, загалом не відповідали вимогам, встановленим міжнародним гуманітарним правом [2].

У більшості випадків переміщення не було виправдано поважною причиною, такою як вимоги безпеки чи медичні причини. У розглянутих ситуаціях немає інформації про те, що російська влада запитувала згоду батьків дітей, законних опікунів або осіб, які несуть юридичну відповідальність за дітей, як того вимагає закон. Крім того, через низку обставин багато переміщень стали тривалими. Діти та їхні родини зіткнулися з низкою труднощів у налагодженні контакту та возз'єднанні зі своїми сім'ями, що призвело до тривалого розлучення сім'ї. До комісії надходили повідомлення про те, що в деяких ситуаціях під час передачі соцслужби повідомляли дітям, що їх віддадуть на усиновлення, або до дитячого будинку [2].

У зв'язку з цим міжнародне гуманітарне право вимагає, щоб сторони конфлікту всіма можливими способами сприяли возз'єднанню сімей, розлучених внаслідок збройних конфліктів [4]. Невиправдана затримка у поверненні цивільних осіб є воєнним злочином [4]. Згідно з міжнародним правом, якщо дитина розлучена з одним або обома батьками внаслідок затримання, депортації чи смерті, держави-учасниці повинні, на запит, знайти батьків, або, якщо доречно, іншого члена сім'ї та повідомити необхідну інформацію про місцезнаходження відсутнього члена(ів) сім'ї, за винятком випадків, коли надання інформації зашкодить благополуччю дитини [5]. Міжнародне гуманітарне право також стверджує, що окупаційна держава в будь-якому випадку не може змінювати особистий статус дітей [3]. Згідно з міжнародним правом, дитина має право на збереження своєї особистості, включаючи національність, ім'я та сімейні стосунки, як це визнається законом, без незаконного втручання [5]. Але РФ на кожному кроці порушує права людини, зокрема дітей, насильницьки забираючи їх з сімей, депортуючи обманним шляхом до Росії та віддаючи їх на усиновлення, тим самим змінюючи їх національну приналежність, що становить злочин геноциду.

Важливо, що насильницька передача дітей, зокрема, в контексті конфліктів або етнічних чисток, визнається міжнародними судами як серйозне порушення прав людини.

Насильницька передача дітей з однієї групи в іншу може розглядатися як одна з форм геноциду, відповідно до норм міжнародного права. Об'єктивна сторона діяння (*actus reus*) в цьому контексті виникає в діях, які мають на меті знищення, повністю або частково, національної, етнічної, расової чи релігійної груп.

У рамках Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього [6] насильницька передача дітей підпадає під визначення геноциду, якщо ці дії розглядаються в умовах систематичного переслідування цілей, спрямованих на знищення певної групи.

Одним із основних елементів цього злочину є його об'єктивна сторона (*actus reus*), що включає в себе фактичні дії, які становлять злочин. У даному випадку це насильницька передача дітей, яка може включати в себе депортацію, перевезення або укриття дітей для їх асиміляції в іншій групі.

Actus reus – це фундаментальне поняття в кримінальному праві, яке стосується «винного діяння» або фізичного компоненту злочину.

Об'єктна сторона (*actus reus*) насильницької передачі дітей є ключовим компонентом у визначеному злочині, пов'язаному з геноцидом. У контексті міжнародного права ця дія може розглядатися як одна із специфічних форм геноциду, адже вона має на меті знищення певної групи людей або підірив їхньої культурної та національної ідентичності.

Основними аспектами об'єктної сторони є:

Визначення акту насильницької передачі дітей: Насильницька передача дітей означає акт переміщення або передачі дітей шляхом примусу, що має на меті знищення (повністю або частково) певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи.

Це процес, при якому дітей силоміць забирають зі своїх сімей або спільнот і переселяють в інші групи, зазвичай з призначенням асиміляції чи знищення культурних зв'язків.

Форма геноциду: Це може відбуватися через державну або іншу організаційну політику, що передбачає викрадення, насильницьке

усиновлення або передачу дітей до іншої групи з метою асиміляції.

Дії, що складають об'єктивну сторону:

Викрадання дітей: примусове вивезення дітей унаслідок насильства або страху.

Примусова передача: включає в себе обман, примушення або використання фізичної сили для передачі дітей.

Системність: ці дії мають бути частиною більшого плану або політики, спрямованої на знищення групи.

Мета дій: Насильницька передача дітей має на меті знищення культури, ідентичності та історії певної групи чи спільноти шляхом обмеження або знищення її поколінь.

Юридичний контекст: У міжнародному праві відповідно до Конвенції запобігання і покаранню злочину геноциду та в рамках статуту Міжнародного кримінального суду (МКС), а також інших міжнародних угод, що регулюють права людей, включаючи дітей, такі дії можуть кваліфікуватися як геноцид, що є підставою для кримінальної відповідальності

Такі дії можуть бути частинами більш широкої політики знищення або перетворення певної групи і часто супроводжуються іншими формами насильства, такими як фізичні напади, катування або вбивства. Насильницька передача дітей порушує численні міжнародні правові норми, включаючи Конвенцію ООН про права дитини та Римський статут.

Важливо зазначити, що правова кваліфікація таких дій як геноцид залежить від намірів тих, хто їх вилучає, і від контексту, в якому вони відбуваються. Якщо вони мають на меті знищення, часткове чи повне, певної групи, це може відповідати визначенню геноциду.

Геноцидальний намір впирається в особливий елемент злочину геноциду. Як каже правова аналітикиня Центру прав людини ZMINA Онисія Синюк, що прослідковується досить чітко загальна політика рф і що нам «пощастило» з Росією, бо російські представники політикуму і очільники держави дуже широко висловлюються і розповідають про свої наміри і про свої міркування щодо українців, української нації і держави [7].

Тімоті Снайдер з цього приводу пише: «Якщо ви запитаете мене як історика, що незвичне у цій війні, то це те, що кривдники постійно говорять про геноцид. Це незвич-

но. Навіть німці такого не робили. І ще одне. Є рівень загального розуміння, а є справжнє розуміння. І люди розуміють. Просто дивлячись, читаючи, очевидно, що Росія здійснює геноцид. Також є практичний рівень процесуального ведення справи. Наскільки я розумію, прокурори дуже-дуже консервативні і обережні стосовно цієї теми і вважають, що дуже складно довести умисел. Ознаки геноциду у цій війні сильні» [7].

Таким чином випадки насильницької передачі дітей з однієї людської групи до іншої здійснюються як частина репресивної політики щодо постраждалої групи, і можуть відбуватися як під час збройного конфлікту, так і поза зв'язку з ним. Зазначене діяння може бути кваліфіковане як одна з форм геноциду за наявності спеціальної мети – знищення захищеної групи, цілком чи частково. На користь наявності ознак геноциду під час насильницького вивезення українських дітей до Російської Федерації свідчить значна кількість фактів зібрана українською стороною, зокрема, заяви російських політиків та офіційних пропагандистів Кремля, інституціолізований характер передачі українських дітей до російських родин і у зв'язку з цим введення спрощеного порядку отримання російського громадянства, обмеження спілкування з родиною, патріотичне виховання дітей-сиріт, заборона спілкуватися українською мовою та проявляти лояльність до України, переведення на навчання за російськими освітніми програмами, мілітаризація, індоктринація, долучення до російського православ'я тощо [8]. Як цілком слушно зазначає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець, зазначені форми насильницького передавання дітей слід визнавати формою не культурного, а фізичного або біологічного геноциду [9].

Для констатації акту геноциду, що полягає у насильницькій передачі дітей з однієї людської групи в іншу (відповідно до п. е ст. 6 Статуту МКС) [10], необхідними елементами є такі:

- виконавець здійснював насильницьку передачу однієї або більше осіб;
- така особа або особи належали до певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи;
- передача здійснювалася із вказаної групи до іншої групи;

– така особа або особи були віком до 18 років;

– виконавець знав або повинен був знати, що така особа чи особи були віком до 18 років.

При цьому зазначається, що термін «наси́льницька» не обмежується фізичною силою і може включати загрозу застосування сили або примусу [11].

Отже, серед вищезазначених елементів, які характеризують окремі дії, пов'язані з геноцидом, можна виділити кілька загальних аспектів:

– дії не обов'язково повинні стосуватися великої кількості осіб, достатньо, щоб вони були спрямовані навіть тільки проти однієї жертви. У зв'язку з цим злочин геноциду, залежно від специфіки діяння, може за зовнішніми ознаками нагадувати інші традиційні злочини, такі як вбивство або викрадення. Для того, щоб розмежувати геноцид від інших злочинів, необхідно визначити наявність наміру у особи знищити, повністю чи частково, відповідну національну, расову, релігійну або етнічну групу;

– потерпілий має належати до конкретної національної, етнічної, расової чи релігійної групи;

– дії повинні бути контекстуально пов'язані з очевидною лінією аналогічної поведінки, яка була націлена на цю групу, або ж могли викликати ситуацію, що призвела до такого знищення. Таким чином, особа, визнана винною, не лише повинна вчинити дію, що підпадає під визначення злочину геноцид, але й продемонструвати своїм іншим поведінкам намір на знищення, повністю або частково, певної національної, расової, релігійної або етнічної групи.

Проте наявні правові механізми, метою яких є захист прав дитини та запобігання геноциду, не завжди адекватно реагують на ці виклики. Недостатня правова регламентація та недостатня увага до даної проблеми в міжнародних кримінальних судах ускладнюють притягнення до відповідальності винних осіб. Тому необхідно посилювати тиск на міжнародні інституції з метою доведення наміру та об'єктивної сторони в діях рф щодо насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, сприяючи тим самим скорішому притягненню до відповідальності винних в контексті скоєння злочину геноциду.

Висновки. Об'єктна сторона насильницької передачі дітей є критично важливою для розуміння та розслідування геноцидних дій. Розуміння *actus reus* має вирішальне значення як для практикуючих юристів, так і для тих, хто вивчає кримінальне право, оскільки воно окреслює фізичний компонент, необхідний для притягнення когось до юридичної відповідальності за злочин.

Дослідження насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу як об'єктивної сторони злочину геноциду відкрило кілька важливих аспектів, які потребують подальшого вивчення та правового регулювання. По-перше, було підтверджено, що насильницька передача дітей являє собою не лише окремий злочин, а й ключовий елемент, що свідчить про наміри рф щодо фізичного та культурного знищення цілого народу. Це підкреслює необхідність включення даного явища до основних класифікацій злочинів, пов'язаних з геноцидом.

По-друге, правове регулювання даного питання демонструє значні прогалини у міжнародному праві, оскільки існуючі механізми не завжди забезпечують адекватний захист для жертв. На прикладі історичних та сучасних кейсів видно, що навіть при наявності міжнародних норм, практична реалізація правосуддя часто ускладнюється відсутністю чітких визначень і критеріїв, що стосуються насильницької передачі дітей.

Крім того, результатами дослідження підтверджено, що судова практика міжнародних трибуналів потребує вдосконалення, щоб більш ефективно адресувати справи, що стосуються насильницької передачі дітей, зокрема через розширення понять *actus reus*. Важливим є також підвищення рівня обізнаності суспільства та аналіз ситуацій, в яких діти стають жертвами насильницьких дій, адже це може позитивно вплинути на запобігання подібним злочинам у майбутньому.

На основі проведеного аналізу, доцільно розробити рекомендації щодо посилення міжнародного співробітництва у сфері правосуддя, вдосконалення механізмів захисту дітей, а також підвищення рівня правової просвіти серед населення про цю важливу тему. Це забезпечить не лише кращу правову захищеність дітей, а й сприятиме попередженню подібних злочинів у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Резолюція Ради з прав людини Генеральної Асамблеї ООН від 04 квітня 2023 р. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/COI-ukraine-resolution-29-March-2023-UA.pdf>
2. Протокол засідання Незалежної міжнародної слідчої комісії по Україні при Раді з прав людини ООН на 52й сесії. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2023-08/A_HRC_52_CRP.4_En%20%28003%29.pdf
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text
5. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
6. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text
7. Синюк: «Головне – притягнення до відповідальності, навіть якщо це не так швидко, як ми хочемо». URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=101183>
8. The United Nations Secretary General, “E/447 Draft Convention for the Prevention and Punishment of Genocide, Dated June 26, 1947,” in *The Genocide Convention: The Travaux Préparatoires*, Vol. 1, 235.
9. Лубінець Д. Політична оцінка та правова кваліфікація дій держави-агресора щодо українських дітей. URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/politychna-otsinka-ta-pravova-kvalifikatsiia-dii-derzhavy-ahresora-shchodo-ukrainskykh-ditei#ref10>
10. Римський статут міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
11. Хаустова М.Г. Сутність поняття злочину геноциду в міжнародному праві. *Порівняльно-аналітичне право* № 1, 2019. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/35769>